

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

Український мовно-літературний факультет
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка

Кафедра української мови
Кафедра українознавства та лінгводидактики
Кафедра української та світової літератури

ПОСТАТЬ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТСТВА Й НАУКОВОЇ МОЛОДІ

11 листопада 2016 року

м. Харків

ЛІТЕРАТУРА

1. **Герметична** традиція і ренесансна магія. [Електронний ресурс] / Режим доступу до статті: http://reff.net.ua/33655_Dzhordano_Bruno_Germeticheskaya_tradiciya_i_renesansnaya_magiya.html. 2. **Коцюбинська М.** Мої обрії: В 2 т. / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2004. – Т. 2. – 386 с. 3. **Кравченко Л.** Райнер Марія Рільке і Василь Стус: особливості поетики // Слово і час. – 2003. – №9. – С. 35-43. 4. **Павлишин М.** Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса / Стус як текст / Ред. та авт. передм. М. Павлишин. – Мельбурн: Відділ славістики ун-ту ім. Монаша, 1992. – XII, 93 с. 5. **Стус В.** Палімпсести: Вибране / Упор. Д. Стус. – К.: Факт, 2003. – 431 с. 6. **Стус Д.** Василь Стус: життя як творчість. – К.: Факт, 2004. – 368с. 7. **Українська** поезія ХХ століття в наукових студіях Ю. Шевельова: від Тичини – до Стуса [Електронний ресурс] / Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/VKhNU/Filol/2009_843.pdf. 8. **Шерех Ю.** Трунок і трутизна (Про «Палімпсести» Василя Стуса / Юрій Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеологія: Три томи. — Х. : Фоліо, 1998. Т. 2. — С. 105—135.

УДК 821.161.2-2

Снісаренко Світлана Олександрівна

*Харків, Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди*

Наук. кер.: кандидат філологічних наук, доцент Г. І. Хоменко

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА

Проблема людини є центральною для філософії. Вона не просто вінчає всю філософську теорію, а й надає їй людиновимірну сенсу, зумовлює світоглядно-ціннісне значення філософської культури. Людина – альфа і омега філософського знання. Усі філософські питання, як стверджував Кант, зводяться до одного: «Що є людина?» [3].

Таким чином, актуальність філософської антропології є безсумнівною. Особливо, коли її автором стає людина, яка є інтелектуальним обличчям не тільки нації, але й світу. Як у випадку з Юрієм Шевельовим (Шерехом).

Тож мета праці – з'ясувати особливості філософії людини Ю. Шевельова.

Завдання, які конкретизують її реалізацію:

- 1) зробити аналіз головних позицій філософської антропології;
- 2) здійснити прочитання літературознавчих праць Юрія Шевельова, присвячених питанням філософської антропології;
- 3) розглянути листи Ю. Шевельова до О. Забужко як територію розгортання антропологічних шукант Ю. Шевельова.

Об'єкт дослідження – різножанровий доробок вченого (від наукових студій до епістолярної сфери).

Предмет – поліморфні антропологічні моделі філолога.

Метод дослідження: трансдисциплінарне прочитання тексту

Сучасна філософська антропологія розглядає людину у контексті її природного і соціально-історичного буття, досліджує й осмислює становище індивідуальності в природі, соціумі, історії, намагаючись «віднайти» фундаментальні властивості людини чи її «буттєву сутнісну структуру», встановивши певні антропологічні закономірності [3].

Сучасна антропологія чітко розрізняє природне і соціальне буття людини, зосереджуючи увагу на соціальній складовій.

Відповідь на питання про людську природу дає ключ для з'ясування ще одного аспекту: якою є людина від свого народження – доброю чи злою? Відповіді на нього також неоднозначні. Одні вчені вважають, що характер, духовні якості людини визначаються обставинами її життя, особливостями виховання і соціалізації. Інші, насамперед представники релігійної антропології, твердять, що людина, яка створена за образом і подобою Всевишнього, – добра. «Поганих людей не буває», – запевняв Ієшуа Понтія Пілата. Чимало науковців переконані, що за своєю природою людина агресивна, егоїстична, ворожа у ставленні до інших, адже вона інстинктивно успадкувала закони виживання у тваринному світі [3].

На думку відомого німецького антрополога Арнольда Гелена (1904-1976), визначальною якістю людської сутності є культура. Завдяки їй людина як «природна тварина» позбавляється жорсткої залежності від природи, долає свою тілесну недосконалість, нерозвинутість, на відміну від інших природних істот. Завдячуючи наявності духу, психічного начала – практичного інтелекту, емоційно-чуттєвому становленню до світу, здатності діяти, а не тільки пристосовуватися до навколишнього середовища, людина являє собою «істоту, яка відкрита світові». Використовуючи культуру, людина вибудовує свою власну «іншу природу», набуває соціальної сутності. Її ознаки – свобода, форми і масштаби якої весь час збагачуються, пластичність, тобто здатність безперервного вдосконалення, набуття уявлення про сенс власного існування [3].

Юрій Шевельов досить точно визначив місію літератури як унікальної культурної сфери: «Література мала свіжим оком поглянути на все життя; струсити порох заяложеної офіційної і фарисейської фрази, знайти реальну дійсність і реальні факти, це значить, – знайти за облудністю щоденних незначущих учинків, стандартних фраз, офіційної термінології єдине справжнє на землі – людину... Йшлося про те, щоб крізь усе це без фальшивої скромності і без невдаваного страху прорватися до людини, її душі і її тіла. Це був обов'язок літератури, і вона його розуміла» [4; 83].

У зв'язку з акцентом місії літератури у відображенні людини, її душі на особливу увагу заслуговує оцінка Ю. Шевельовим творчості В. Підмогильного. «Людина серед людей» (1955) – стаття, у якій автор відокремлює загальну людину, подає людей як множину виняткових особистостей. Кожна людина за своєю сутністю є самотньою, зосередженою

на своєму внутрішньому «я»: «Степан відчув, що лишається сам серед вулиці, серед суворого, безжального міста, сам серед безмежного зоряного світу, що ясно мінівся над ним перед сходом сонця», його нагорода – творчість. Мертвими видаються йому тепер його старі оповідання, «де людина зникла під тиском речей та ідей, від неї створених і для неї призначених». І тоді «в тиші лампи над столом (Самота, самота!) писав свою повість про людей» [4; 118].

Філософська антропологія не є тривіальним гуманізмом, не тримається на ідеях. Філософська антропологія – це ієрархічне сприйняття людей. Вона акцентує увагу на людині, яка працює, тобто на потребності й необхідності праці.

Оксана Забужко у книзі «Вибране листування на тлі доби: 1992 – 2002» (2011, 2013) згадувала «урок першорядності», який вона отримала від Юрія Шевельова (ЮШ): «В травні 1992 року я на кілька днів приїхала до Нью-Йорка, і ЮШ порадив мені цим разом включити в «обов'язкову культурну програму» Колекцію Фріка (Frick Collection), – маленький, як на нью-йоркські масштаби, і дуже «європейський» за духом музей, на диво рідко згадуваний у путівниках:

— Там небагато речей, але всі першорядні. На той час мій досвід зі світовими музеями був іще невеликий – я, за звичкою радянського варвара, ходила ще не «в музей», а «на експонати», і так пересувалась і по Фріковому, бездоганно стильному (в усьому, до останньої лілєї в городчику) особнячку...» [2; 86].

О. Забужко продовжує: «...Тільки “першорядне” має потенціал структурувати реальність, створювати довкруг себе відповідно організований духовний простір, задаючи, самою своєю присутністю, точку відліку на шкалі вартостей, – а звідти походить і «почуття ієрархії», на брак якого в українців так нарікав Є. Маланюк, а в буденнішому вимірі – відчуття стилю: варто збити цю «горішню планку», підмінивши першорядне друго- й третьорядним (як це зробив в Україні сталінізм) – і вся будівля, захитавшись, просяде й обернеться на купу руїн, із якою нові покоління вже не зможуть собі поради... Саме про таку «втрату культури» ЮШ писав у «Здобутках і втратах української літератури», і саме цього його уроку Україна не засвоїла й досі. Але ж не міг він відправити в Колекцію Фріка всю Спільку її письменників у повному складі...» [2; 86].

Юрій Шевельов підтримував ідею Хвильового орієнтуватися на Європу, на кращі її здобутки, вільного творення в царині мистецтва. Схвалюючи творчі пошуки й сміливі експерименти «молодої молоді», Ю. Шерех так аргументує обраний нею шлях: «чудесність чудесного і многообличного західного світу, ...полягала зовсім не в тому, що він був святим, а в тому, що він був усякий і містив у собі людину в доброму і злому, а ще більше в тому, що він не корив правду правилу і не жертвував дійсністю програмі» [6; 37].

У житті для Юрія Шевельова на першому місці стояло питання справжньої людини. Людина для нього – це насамперед особистість з моральними принципами, поняттям справедливості та людяності.

У одному з листів до О. Забужко ЮШ писав:

«Дорога Оксано,

В цьому короткому листі – він буде короткий, хоч сьогодні піде, насамперед висловлюю зворушення й захоплення. Бо коли хто відписує лист на лист, то це він (чи вона) чемний і дисциплінований, але коли хто пише два листи на один, то він/вона – справжня людина, а це буває рідко. Тож і проголошую Вас неповторною і справжньою» [2; 252].

Юрій Шевельов неодноразово висловлював думку про те, що мало залишилося розумних людей і важко знайти людину, з якою є про що поговорити.

«Дорога Оксано, хитрий нині пішов народ. Про Шевченка рядочок чи два, і польське не pozwaliam. І часу не треба, берімо речі як вічні й неперушні. Логіка панує, а світ упорядкований.

У що все я і далі не вірю. Але – се нон е веро, – е бен тровато. Приймаю, вітаю й намагаюся бути джентльменом, усе таки я, хоч уже й не людина 19 віку, але не дуже ще й далеко від того століття. До того ж Смердяков казав – «С умным человеком и поговорить приятно» [2; 143].

Говорячи й пишучи про Юрія Шевельова, не варто забувати про те, що він зробив великий внесок в галузь мовознавства. У його мовознавчих працях також яскраво відображена філософська антропологія.

Професор Лідія Лисиченко, досліджуючи роботу Юрія Шевельова «Я – мене – мені... (і довкруги)» (2001), зауважує, що «для характеристики мовної картини світу з антропологічного погляду вихідною точкою є людина, яка пізнає незалежний від неї світ і створює засоби фіксації та передачі знань про нього іншим людям і для власного пізнання» [4; 38], і це чудово розумів Юрій Шевельов.

Тож можна зробити висновок, що для філософської антропології Юрія Шевельова першорядне – це те, що складає цілісний досконалий образ. Людина демонструє здатність бути моральною, піднімається над своїми природними потягами і робити вільний вибір. Свідомість, розум і свобода властиві природі людини. Людина над біологією надбудовує біографію. Людина – творець культури.

Статті Ю. Шевельова, присвячені інтелектуальному роману В. Підмогильного, та його листи до О. Забужко засвідчують глибоке осмислення ним людини як центру художньої літератури у її єдності з філософією, психологією, мистецтвом, історичною дійсністю. Вони виявляють уміння вченого знаходити особливу точку зору на антропологічний аспект текст, його дар оригінальних суджень, розкутість думки, образність, що мають велику наукову вартість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисиченко Л. Структура мовної картини світу / Лідія Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 36–41. **2. Оксана Забужко, Юрій Шевельов.** Вибране листування на тлі доби: 1992 – 2002. З доданими творами, коментарями, причинками до біографії

та іншими документами. – Видання друге, перероблене і доповнене. – К.: КОМОРА, 2013. – 504 с. (Серія «Persona»). **3. Пазенок В.** Філософія / В. Пазенок [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/626-filosofya-pazenok-vs.html>

4. Підмогильний В. Місто / Валер'ян Підмогильний. – Х. : Ранок, 2003. – 256 с.

5. Шерех Ю. Людина і люди / Юрій Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: Три томи. – Х.: Фоліо, 1998. – Т. 1. – С. 81–91. – (Українська література ХХ століття).

6. Юрій Шерех (1941 – 1956) (Матеріали до біографії) // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: Три томи. – Х.: Фоліо, 1998. – Т. 1. – 1998. – С. 19 – 41. – (Українська література ХХ століття).